

Kultermann and After

On the Historiography of 1950s and 1960s' Architecture in Africa

In dealing with modern architecture in Africa, one inevitably comes across the name of Udo Kultermann, an art historian of German descent, who wrote the first survey books on the topic.¹

In 1963 he published *Neues Bauen in Afrika*, in which the post-war architectural production of the continent was presented via descriptive sections per country and appealing black-and-white photographs. The following book, *New Directions in African Architecture*, appeared in 1969 and offered a more profound reflection on the topic, structured typologically rather than geographically. In 2000, as a guest editor, Kultermann compiled volume six in the ten-volume series *World Architecture: A Critical Mosaic 1900-2000*, on Central and Southern Africa. Presenting 100 buildings of the twentieth century, with ample attention to the production of the post-independence era, this last survey extended the coverage of architectural production in Africa to that of periods previously neglected or occupying a marginal position in Kultermann's earlier work.²

Despite these – and other – sources of the 1960s, architecture history as a discipline has taken a long time to acknowledge the relevance of the topic. Indeed, it was not until the early 1980s that some scholars started to investigate the built production on the continent, focusing first, and for a long time almost exclusively, on the architecture and urban

planning in French North Africa.³ That it took until 2001 for the projects of the prominent modernist Ernst May in East Africa to be rediscovered, is telling of the selective gaze of architecture historians.⁴ The provocative title of the 2003 book *Asmara: Africa's Secret Modernist City* in a self-indulgent way even plays out explicitly that notion of 'rediscovery'.⁵ Today there is a widely accepted awareness of the need to include Africa in our efforts to gain a better understanding of the 'diaspora of modern architecture' as Dennis Sharp once called it, with Docomomo International and the Dutch-based organisation ArchiAfrika having made significant contributions.⁶

Since the early 1990s, architecture historians have also rediscovered modern architecture in Africa as part of a cultural production linked to colonialism.⁷ With the introduction of

1

Udo Kultermann (b. 1927) was trained as an art historian at the Universities of Greifswald and Münster, where he presented a PhD on the baroque sculptor Gabriel Grupello in 1953. After having been the director of the City Museum of Leverkusen, Germany, he was appointed professor of History and Theory of Architecture at the Washington University in St.-Louis in 1967. Kultermann has been a very prolific writer in both art and architecture history, producing an impressive amount of survey books. My thanks are due to Lieselotte Van de Cappelle, student of the Department of Architecture and Urban Planning of Ghent University, for conducting prospective research on Kultermann in the context of a seminar I organised in autumn 2009.

2

I will refer to these publications as follows: Kultermann (1963) = *Neues Bauen in Afrika* (Tübingen: Wasmuth, 1963); Kultermann (1969) = *New Directions in African Architecture* (New York: Georges Braziller, 1969); Kultermann (2000) = *World Architecture: A Critical Mosaic, vol. 6: Central and Southern Africa* (Wien: Springer Verlag, 2000).

3

One can think here of the 1980s' work of Janet Abu-Lughod, François Béguin or Brian Brace Taylor and of that of the 1990s published by Gwendolyn Wright, and Jean-Louis Cohen and Monique Eleb.

4

Eckhard Herrel, *Ernst May. Architekt und Stadtplaner in Afrika 1934-1953* (Tübingen: Wasmuth, 2001).

5

Edward Denison et al., *Asmara: Africa's Secret Modernist City* (London/New York: Merrell, 2003).

6

Dennis Sharp coined this term in *The Modern Movement in Architecture: Selections from the Docomomo Registers* (Rotterdam: 010 Publishers, 2001). In 2005, Docomomo published a special theme issue of its journal on Africa. For the activities of ArchiAfrika, see: www.archiafrika.com.

7

Publications documenting the architecture of the British, French, Dutch, Italian, German, Portugese and Belgian colonial enterprise have been published in the last two decades.

Kultermann herlezen

Historiografie van de architectuur in Afrika uit de jaren vijftig en zestig

Wie zich met moderne architectuur in Afrika inlaat, botst onvermijdelijk op de naam van Udo Kultermann, een kunsthistoricus van Duitse origine die de eerste overzichtswerken over het onderwerp samenstelde.¹ In 1963 publiceerde hij *Neues Bauen in Afrika*, een boek waarin de naoorlogse architectuurproductie op het continent werd gepresenteerd via beschrijvende teksten per land en aantrekkelijke zwart-wit foto's. Zijn volgende boek, *New Directions in African Architecture*, verscheen in 1969 en bood een meer diepgravende reflectie over het thema, dit maal typologisch in plaats van geografisch geordend. Als gastredacteur stelde Kultermann in 2000 het volume over Centraal- en zuidelijk Afrika samen van het tiendelige werk *World Architecture. A critical Mosaic 1900-2000*. Met een selectie van 100 gebouwen gespreid over de hele twintigste eeuw, waarbij veel aandacht werd gegeven aan de productie uit het postkoloniale tijdperk, vormde deze laatste survey een complement op de eerdere werken, door de blik uit te breiden naar architectuur uit perioden die voordien door Kultermann waren genegeerd of slechts in de marge behandeld.²

Ondanks het bestaan van deze, en ook andere bronnen uit de jaren zestig, duurde het een hele tijd voordat de architectuurgeschiedenis de relevantie van dit onderwerp erkende. Pas in de vroege jaren tachtig begonnen de eerste onderzoekers de gebouwde productie op het continent te bestuderen. Daarbij werd in de eerste plaats, en lange tijd quasi uitsluitend, gekeken naar de architectuur en stadsplanning

in Frans Noord-Afrika.³ Dat het tot 2001 duurde voor de projecten in Oost-Afrika van de prominente modernist Ernst May werden herontdekt, is tekenend voor de selectieve blik van architectuurhistorici.⁴ De provocerende titel *Asmara. Africa's secret modernist city*, een boek uit 2003, speelde zelfs op een zelfgenoegzame manier in op deze notie van 'herontdekking'.⁵ Vandaag is er een ruime consensus dat een goed begrip van de 'diaspora of modern architecture', zoals Dennis Sharp het fenomeen ooit heeft genoemd, niet mogelijk is zonder ook naar Afrika te kijken, en organisaties als Docomomo International en het in Nederland opgerichte ArchiAfrika hebben daartoe betekenisvolle bijdragen geleverd.⁶

Sinds de vroege jaren negentig hebben architectuurhistorici de moderne architectuur in Afrika echter ook herontdekt als onderdeel van een culturele productie, die is gerelateerd aan het kolonialisme.⁷ Met de introductie van

1 Udo Kultermann (1927) werd als kunsthistoricus opgeleid aan de universiteiten van Greifswald en Münster, waar hij in 1953 promoveerde op de barokke beeldhouwkunst van Gabriel Grupello. Na een post als directeur van het stadsmuseum van Leverkusen, Duitsland, werd hij in 1967 aan de Washington University in St. Louis aangesteld als professor in de Geschiedenis en Theorie van de Architectuur. Kultermann toonde zich een productief schrijver in zowel kunst- als architectuurgeschiedenis en publiceerde een indrukwekkend aantal overzichtswerken. Mijn dank gaat uit naar Lieselotte Van de Cappelle, student aan de vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent die in het kader van een seminar dat ik in de herfst van 2009 organiseerde, verkennend onderzoek heeft uitgevoerd naar Kultermann en zijn werk.

2 Ik zal hierna als volgt refereren naar deze overzichtswerken: Kultermann (1963) = *Neues Bauen in Afrika* (Tübingen: Wasmuth, 1963); Kultermann (1969) = *New Directions in African Architecture* (New York: Georges Braziller, 1969); Kultermann (2000) = *World Architecture. A critical mosaic*, vol. 6: *Central and Southern Africa* (Wenen: Springer Verlag, 2000).

3 Voor de jaren tachtig kunnen we onder meer het werk noemen van Janet Abu-Lughod, François Béguin of Brian Brace Taylor; voor de jaren negentig publicaties van Gwendolyn Wright, Jean-Louis Cohen en Monique Eleb.

4 Eckhard Herrel, *Ernst May. Architekt und Stadtplaner in Afrika 1934-1953* (Tübingen: Wasmuth, 2001).

5 Edward Denison et. al., *Asmara. Africa's Secret Modernist City* (Londen/New York: Merrell, 2003)

6 Dennis Sharp heeft deze term gemunt in *The Modern Movement in Architecture. Selections from the Docomomo Registers* (Rotterdam: 010 Uitgevers, 2001). In 2005 publiceerde Docomomo een speciaal nummer van haar tijdschrift dat aan Afrika was gewijd. Voor de activiteiten van ArchiAfrika, zie: www.archiafrika.com.

7 In de laatste twee decennia zijn publicaties verschenen die de architectuur in de Britse, Franse, Nederlandse, Italiaanse, Duitse, Portugese en Belgische kolonies documenteren.

postcolonial theory in architecture historiography, a more critical approach has emerged for which the studies of Zeynep Çelik and Mia Fuller on urban planning and architecture in French and Italian African colonies respectively, are exemplary.⁸ Yet, by focusing explicitly on the ideological underpinnings of architectural and urban projects produced in a colonial context, some 'postcolonial' architecture historians have neglected the disciplinary autonomy of design as a practice. More recent scholarship is going beyond '(the tyranny) of postcolonial theory' and the (mis)use of concepts such as the 'hybrid' or 'the other', leading to more balanced and nuanced historical analysis of the relationship between architecture and politics in twentieth-century Africa.⁹

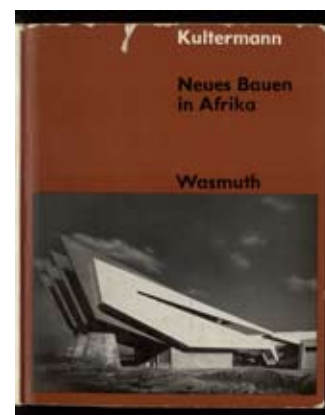
Given this emerging interest of architecture historians in the post-war architectural production in Africa, it seems relevant to return to Kultermann's 1960s' surveys that some still consider seminal. In his preface to Antoni Folkers' recent, somewhat autobiographical book *Modern Architecture in Africa* (2010),

the scholar Nnamdi Elleh – who has researched the topic himself – described Kultermann as 'a pioneer architectural historian' who not only forged a 'new path' in the field, but also succeeded as an 'outsider' to write on modern African architecture with respect and empathy for local traditions, conditions and agencies.¹⁰ Starting from projects and themes advanced in Kultermann's work, the following text

8 Zeynep Çelik, *Urban Forms and Colonial Confrontations: Algiers under French Rule* (Berkeley: University of California Press, 1997); Mia Fuller, *Moderns Abroad: Architecture, Cities and Italian Imperialism* (London: Routledge, 2007).

9 I'm referring here to Rasheed Araeen's critique on '(the tyranny of) postcolonial theory' in art criticism he formulated in a provocative essay 'A New Beginning: Beyond Postcolonial Cultural Theory and Identity Politics', *Third Text*, no. 50 (2000), 3-20.

10 Antoni Folkers, *Modern Architecture in Africa* (Nijmegen: SUN, 2010). Nnamdi Elleh authored *African Architecture: Evolution and Transformation* (New York: McGraw-Hill, 1997) and *Architecture and Power in Africa* (Westport: Praeger Publishers, 2002).

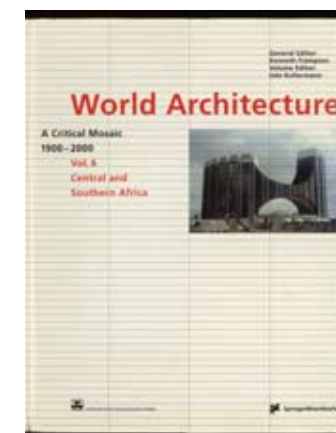

Udo Kultermann, *Neues Bauen in Afrika*, 1963

Omslag met een afbeelding van het heropvoedingscentrum in Tit-Mellil (Marokko), een project van Jean-François Zevaco / Cover with an image of the Reducation Center in Tit-Mellil (Morocco), a project by Jean-François Zevaco

Udo Kultermann, *New Directions in African Architecture*, 1969. Omslag / Cover

Udo Kultermann, *World Architecture. A Critical Mosaic 1900-2000*, vol. 6, *Central and Southern Africa*, 2000. Omslag / Cover

therefore sets out to re-assess his legacy within contemporary critical historiography of modern architecture in Africa. It will, albeit rather implicitly, also touch on the issue of positionality in this emerging field of scholarship.¹¹

The Architectural Map of Africa

Kultermann's interest in Africa was part of his broader effort to widen the geographical scope of architecture history and criticism. In fact, he also authored survey books on Japanese (1960) and Eastern European architecture (1985), and compiled a remarkable book on so-called 'Third World'-architects (1980). Also in his more general survey books on twentieth-century architecture, he explicitly called for such a broader geographical scope. Already in his 1958 *Baukunst der Gegenwart: Dokumente des neuen Bauens in der Welt*, he stressed the importance of an emerging architecture culture in Africa, a message that becomes more explicit in his 1976 re-edition of the book *New Architecture in the World*, in which he argued that it was in the Southern Hemisphere (Asia, Africa and Latin America) that 'architecture has discovered anew its original function as a life-preserving force'.¹²

It is important, however, to analyse how Kultermann frames Africa and constructs an architectural map of the continent. While his 1960s surveys still consider the continent as a whole, giving ample attention to projects in North Africa, the 2000 survey is limited to Sub-Saharan Africa, North Africa being treated in another volume of *World Architecture: A Critical Mosaic*, devoted to the Mediterranean Basin.¹³ Kultermann's 2000 map shows a predominance of coastal regions – significantly those areas where the impact of European colonialism has a long pedigree – and leaves large blank spaces.

This is, of course, due to both the limited number of buildings to be selected – 100 for the entire twentieth century – and the status of the existing knowledge at the time the map was produced – quite important contributions to the field have been made since 2000. Yet it is worthwhile to scrutinise the selectiveness of Kultermann – and of his fellow nominators¹⁴

– in order to question some of the presuppositions underlying the 'canon' of 1950s' and 1960s' architecture in Africa that his work has constructed and that still continues to influence the historiography on the topic.

A key question in this respect is what sources he could rely on to define the 1960s' surveys? As the bibliographies of these works show, studies specifically devoted to modern architecture were extremely scarce. We might suggest then that apart from a personal network of contacts with architects operating in Africa – to which Kultermann refers in the foreword of his 1969 survey – architecture journals of the time constituted a major source of information. Feature articles and even theme issues on African architecture did in fact appear in leading journals such as *l'Architecture d'Aujourd'hui* and *Architectural Review*. Critical analysis of that documentation, however, indicates that when dealing with Africa, such journals often became explicit corporatist vehicles, promoting the work of the nation's architects in the overseas territories.¹⁵

In *Architectural Review*, we encounter almost exclusively documentation on British West and East Africa, an article on both vernacular and modern architecture in North Africa, authored by G. Kidder Smith in 1955,

¹¹ On the importance of 'positionality', that is, who produces knowledge and from within which context, see Anthony D. King, 'Writing Transnational Planning Histories', in: Joe Nasr and Mercedes Volait (eds.), *Urbanism: Imported or Exported? Native Aspirations and Foreign Plans* (Chichester: Wiley Academy, 2003), 1-14.

¹² Udo Kultermann, *New Architecture in the World* (London: Barry & Jenkins, 1976, 2nd ed.), VII.

¹³ This division of Africa between the Northern and Sub-Saharan part has a long pedigree in African studies, and is informed by the idea that the Mediterranean is a contact zone in political, social, economic and cultural terms.

¹⁴ The selection was also informed by three nominators: David Aradeon, architect and professor at the University of Lagos; Nnamdi Elleh, who now teaches at Cincinnati University; and Richard Hughes, a British architect who worked in Kenya from 1957 to 1986. The Anglo-Saxon background of all three nominators is reflected in the presented selection.

¹⁵ I am grateful to students of the Department of Architecture and Urban Planning of Ghent University, in particular to Annelies Cornelis and Sigrid Dupan, who have participated in seminars critically documenting the gaze on Africa of such architecture journals.

postkoloniale theorie in de architectuurgeschiedschrijving is daarbij ook een meer kritische benadering ontstaan, waarvoor de studies van Zeynep Çelik en Mia Fuller over architectuur en stadsplanning in respectievelijk de Franse en Italiaanse kolonies in Afrika model kunnen staan.⁸ Door expliciet de ideologische onderbouw centraal te stellen van architecturale en stedelijke projecten die in een koloniale context tot stand kwamen, neigen verschillende 'postkoloniale' architectuurhistorici echter naar miskenning van de disciplinaire autonomie van de ontwerp praktijk. Meer recent onderzoek raakt stilaan los van de '(tirannie) van de postkoloniale theorie' en het soms dwangmatige gebruik van concepten als 'the hybrid' en 'the other', om te komen tot meer gebalanceerde en genuanceerde historische analyses van de relatie tussen architectuur en politiek in Afrika tijdens de twintigste eeuw.⁹

Gezien de opkomende interesse van architectuurhistorici in de naoorlogse architectuurproductie in Afrika, lijkt het nuttig terug te kijken naar de overzichtswerken die Kultermann in de jaren zestig samenstelde en die sommigen nog steeds als baanbrekend beschouwen. In zijn voorwoord op Antoni Folkers' recente, eerder autobiografisch getinte boek *Modern Architecture in Africa* (2010), duidde Nnamdi Elleh, die zelf op dit terrein als onderzoeker actief is geweest, Kultermann nog als 'a pioneer architectural historian' die niet alleen een nieuw pad had geëffend in dit domein, maar die er als 'outsider' desondanks in was geslaagd over moderne architectuur in Afrika te schrijven met respect en empathie voor lokale tradities, condities en actoren.¹⁰ Deze tekst zal daarom projecten en thema's uit Kultermann's publicaties als uitgangspunt nemen om diens erfenis te heroverwegen binnen de actuele kritische historiografie over moderne architectuur in Afrika. Ook het aspect van positionaiteit binnen dit opkomend onderzoeksveld zal daarbij, zij het eerder impliciet, worden aangekaart.¹¹

De architectuurkaart van Afrika

Kultermann's interesse in Afrika maakte deel uit van zijn meer algemene inspanning om de geografische blik van de architectuurgeschiedenis en -kritiek te verbreden. Zo publiceerde hij

ook overzichtswerken over architectuur in Japan (1960) en Oost-Europa (1985) en stelde hij in 1980 een opmerkelijk boek samen over zogenaamde 'Derde Wereld'-architecten. Ook in zijn algemene overzichtswerken van twintigste-eeuwse architectuur onderstreepte hij het belang van een dergelijke geografische verruiming. Al in *Baukunst der Gegenwart: Dokumente des neuen Bauens in der Welt*, een boek uit 1958, wees hij op de opkomende architecturale cultuur in Afrika, een boodschap die hij nog explicieter zou verwoorden in 1976, in de heruitgave van het boek *New Architecture in the World*, door te schrijven dat op het zuidelijk halfrond (Azië, Afrika en Latijns-Amerika) 'architecture has discovered anew its original function as a life-preserving force'.¹²

Toch is het belangrijk stil te staan bij de wijze waarop Kultermann Afrika benaderde en welke architectuurkaart hij voor het continent uittekende. In zijn overzichtswerken uit de jaren zestig wordt het continent nog in zijn totaliteit beschouwd, waarbij een belangrijke nadruk ligt op projecten in Noord-Afrika, maar de selectie uit 2000 is beperkt tot Subsaharisch Afrika, omdat Noord-Afrika binnen de reeks *World Architecture. A critical mosaic* aan bod komt in het deel dat is gewijd aan het Middellandse Zee gebied.¹³ In Kultermann's architectuurkaart van

8 Zeynep Çelik, *Urban Forms and Colonial Confrontations. Algiers under French Rule* (Berkeley: University of California Press, 1997); Mia Fuller, *Moderns Abroad. Architecture, Cities and Italian Imperialism* (Londen: Routledge, 2007).

9 Ik refereer hier aan Rasheed Araeen's kritiek op '(the tyranny of) postcolonial theory' in de kunstkritiek, die hij verwoordde in een provocerend essay getiteld 'A new beginning. Beyond Postcolonial Cultural Theory and Identity Politics', *Third Text*, nr. 50 (2000), 3-20.

10 Antoni Folkers, *Modern Architecture in Africa* (Nijmegen: SUN, 2010). Nnamdi Elleh publiceerde onder meer *African Architecture. Evolution and Transformation* (New York: McGraw-Hill, 1997) en *Architecture and Power in Africa* (Westport: Praeger Publishers, 2002).

11 Over het belang van 'positionality', i.e. wie produceert kennis en vanuit welke context, zie: Anthony D. King, 'Writing transnational planning histories', in: Joe Nasr en Mercedes Volait (red.), *Urbanism. Imported or Exported? Native Aspirations and Foreign Plans* (Chichester: Wiley-Academy, 2003), 1-14.

12 Udo Kultermann, *New Architecture in the World* (Londen: Barry & Jenkins, 1976, [2e druk]), VII.

13 Deze opdeling van Afrika tussen het noordelijk en het Subsaharisch deel heeft een lange traditie binnen Afrikaanse studies en wordt aangestuurd door de idee dat het Middellandse Zee gebied een politieke, sociale, economische en culturele contactzone vormt.

being a notable exception to the rule.¹⁶ The case of *l'Architecture d'Aujourd'hui* is even more telling. While the journal employed an extensive body of foreign correspondents on most of the other continents to signal interesting projects, a significant number of projects in Africa presented by the journal can be related directly or indirectly to the practice of members of its editorial board.¹⁷ It is significant that the number of feature articles on architecture in Africa in these two journals, already limited in the 1950s, dropped considerably after independence, when opportunities for British and French architects shrunk significantly. In the 1950s, both journals considered Africa as an extension of the working terrain of metropolitan practices and one can thus rightfully question their 'international' gaze.

Even if Kultermann's coverage of Africa is broader, an Anglo-Saxon and French dominance in his selection is evident. Apart from a remarkable figure like Amancio Pancho Guedes, an architect whose affiliation with Team 10 gave him an immediate international resonance, his attention for the architecture produced in the Portuguese colonies of Angola and Mozambique remains limited and that in Central Africa is almost completely overlooked, the work of Claude Laurens in the Democratic Republic of the Congo being a notable exception. But his assessment that Laurens had 'shaped the image of Kinshasa' in fact suggests that Kultermann was led by the biased mediation of Laurens' work as an emblem of modernity in the 'new Congo' in contemporary sources, rather than by a profound knowledge of the situation on the ground.¹⁸ In that respect, the double issue on Africa published by the Italian magazine *Edilizia Moderna* in 1966 highlights even more the selective nature of Kultermann's architectural map of Africa. Edited by three architects from an Anglo-Saxon background, the broad participation of architects working in different African countries on this volume makes it an important complement to Kultermann's 1960s' surveys.¹⁹

'New Architecture'

'New' is probably the most recurrent word in the titles of Udo Kultermann's books, not only those on architectural issues but also those he wrote in the domain of art criticism and art history.²⁰ At the first, basic level, the word denotes 'contemporary', 'recent', 'of today' thus pointing at the documentary nature of his surveys. There is, however, a second, more profound meaning to the term, which is suggested by his 1980 book containing biographies of 'Third World' architects, the subtitle of which reads 'Bauen zwischen Tradition und Neubeginn'. This relationship between 'tradition' and 'innovation' has a long pedigree in Kultermann's thinking on architecture and is linked to what he considered in the introduction of *New Architecture in the World* (1966) to be the crisis of the architectural discipline. Not only were 'the tasks confronting architecture . . . not specifically stated', there was moreover an absence of 'a generally held set of values as to what contemporary architecture is or ought to be'.²¹

In this context of the mid 1960s, an era in which the criteria of 'international architec-

16 It is significant that the major information on Africa appears in the two issues the journal devoted to the architecture in the Commonwealth in 1959 and 1960. These were later re-edited in book form by J. M. Richards under the title *New Buildings in the Commonwealth* (Londen: The Architectural Press, 1961). Kidder Smith's article appeared in issue 705 (1955).

17 The main issues related to the continent are: 'France d'Outre-Mer', no. 3 (1945), 'Tunésie', no. 20 (1948), 'Maroc', no. 35 (1950), 'Afrique du Nord', no. 60 (1955) and 'Afrique noire', no. 70 (1957). The predominance of the production in North Africa is striking.

18 Kultermann (1963), op. cit. (note 2), 23. Laurens was the only architect working in the Belgian colony whose work made it into *l'Architecture d'Aujourd'hui*. But his

buildings were prominently featured in contemporary visual colonial propaganda. See Johan Lagae and Denise Laurens, *Claude Laurens. Projets et réalisations* (Ghent: Vlees en Beton, 2001).

19 'Africa', theme issue of *Edilizia moderna*, no. 89-90 (1966), edited by Julian Beinart, a South African architect teaching in Cape Town; Ronald Lewcock, an architect from Australian descent working in Durban, South Africa; and Graham Wilton, a British trained architect teaching at the University of Kumasi in Ghana.

20 See titles such as *The New Sculpture: Environments and Assemblages* (New York, 1967) and *The New Painting* (New York, 1969).

21 Kultermann, *New Architecture in the World*, op. cit. (note 12), vii.

2000 ligt een bijzonder zwaartepunt op de regio's aan de kusten, niet toevallig die gebieden, waar de impact van het Europese kolonialisme een lange traditie kende. Hij vertoont daarenboven talloze blinde vlekken. De beperkte selectie – 100 gebouwen voor de gehele twintigste eeuw – en de stand van zaken van het onderzoek op het moment dat deze kaart werd opgemaakt, vormen een deel van de verklaring hiervoor – belangrijke bijdragen tot de kennis over de thematiek dateren immers van na 2000. Maar toch dient deze selectiviteit van Kultermann – en van de nominatoren die hij voor deze publicatie aanstelde –¹⁴ ook kritisch te worden bevestigd, omdat ze licht kan werpen op een aantal vooronderstellingen dat besloten ligt in de actuele 'canon' van de architectuur van de jaren vijftig en zestig in Afrika, die zijn publicaties mee hebben geïnstalleerd en die ook de hedendaagse historiografie nog voor een deel beïnvloeden.

Cruciaal in dat verband is de vraag op basis van welke bronnen hij zijn overzichtswerken uit de jaren zestig heeft samengesteld. De bibliografieën van deze publicaties geven aan dat specifieke studies over moderne architectuur in Afrika op dat moment nog bijzonder schaars waren. Het valt te argumenteren dat naast persoonlijke contacten van Kultermann met architecten die in Afrika actief waren (en waar hij uitdrukkelijk naar verwijst in het voorwoord van het boek uit 1969), architectuurtijdschriften een belangrijke bron vormden. Verschillende vakbladen zoals *l'Architecture d'Aujourd'hui* en *Architectural Review* publiceerden in die tijd immers wel degelijk hoofdartikelen of soms zelfs themanummers over architectuur in Afrika. Maar een kritische doorlichting van die documentatie maakt duidelijk dat in hun rapportering over Afrika deze tijdschriften er vaak een corporatistische agenda op nahielden, en vooral de productie van de eigen nationale architecten in overzeese gebieden promootten.¹⁵ In *Architectural Review* zijn enkel stukken te vinden die de architectuur in Brits Afrika, zowel Oost- als West-, presenteren, een artikel van G. Kidder Smith uit 1955 over vernaculaire en moderne architectuur in Noord-Afrika niet ten na gesproken.¹⁶ Bij *l'Architecture d'Aujourd'hui* is het fenomeen nog meer uitgesproken. Hoewel het tijdschrift voor andere continenten voorna-

melijk terugviel op een uitgebreid netwerk van buitenlandse correspondenten die interessante projecten signaleerden, blijkt een substantieel deel van de projecten uit Afrika die in het blad verschenen, op de een of andere manier verbonden te zijn met de praktijk van leden uit de redactieraad.¹⁷ Het is ook veelbetekenend dat bijdragen over architectuur in Afrika in deze twee vakbladen, waarvan het aantal op zich al beperkt was in de jaren vijftig, nagenoeg volledig verdwenen in de periode na de onafhankelijkheid, toen kansen voor Britse en Franse architecten in Afrika drastisch verminderden. In de jaren vijftig beschouwden beide vakbladen Afrika dus eerder als een uitbreiding van het werkkterrein van ontwerpbureaus uit het moederland en moet men bijgevolg hun 'internationale blik' betwijfelen.

Ook al blijft Kultermann's survey niet beperkt tot de Britse en Franse productie in Afrika, het overwicht ervan in zijn selectie blijft onmiskenbaar. Behalve een uitzonderlijke figuur als Amancio Pancho Guedes, een architect, wiens werk door zijn banden met Team 10 onmiddellijk een internationale weerklank kreeg, is de positie van de architectuur uit de Portugese kolonies Angola en Mozambique in het overzicht marginaal, terwijl Centraal-Afrika quasi volledig over het hoofd wordt gezien, op het werk van Claude

14

De selectie werd mee bepaald door drie nominatoren: David Aradeon, architect en professor aan de universiteit van Lagos; Nnamdi Elleh, die momenteel doceert aan de universiteit van Cincinnati, en Richard Hughes, een Britse architect die tussen 1957 en 1986 actief was in Kenia. De Angelsaksische achtergrond van de drie nominatoren laat zich merken in de gepresenteerde selectie.

15

Mijn dank gaat uit naar studenten van de vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent die hebben deelgenomen aan seminars waarin kritische analyses werden gemaakt van de blik op Afrika in een aantal vakbladen, in het bijzonder naar Annelies Cornelis en Sigrïd Dupan.

16

Het is veelbetekenend dat de meest uitvoerige informatie over Afrika verscheen in de twee nummers die het tijdschrift wijdde aan het thema 'Architecture in the Commonwealth', in 1959 en 1960. Deze nummers werden later heruitgegeven als een boek dat onder redactie van J. M. Richards verscheen onder de titel: *New Buildings in the Commonwealth* (Londen: The Architectural Press, 1961). Kidder Smith's artikel verscheen in nr. 705 (1955).

17

De belangrijkste nummers gewijd aan het continent zijn: 'France d'Outre-Mer', nr. 3 (1945), 'Tunésie', nr. 20 (1948), 'Maroc', nr. 35 (1950), 'Afrique du Nord', nr. 60 (1955) en 'Afrique noire', nr. 70 (1957). Het overwicht van de bouwproductie in Noord-Afrika is markant.

Themanummer 'Africa' / Theme issue 'Africa', *Edilizia Moderna*, 1966

ture' had apparently become applicable everywhere, Kultermann makes a plea for a 'creative continuity' of tradition which 'at any given moment is possible only when seen in relation to contemporary needs'.²² The challenge in Africa, according to Kultermann, thus resided in how tradition could be 'accepted as the natural heritage, rather than as a thing of the past' and how it could be 'activated' with European and American models to go beyond the 'tribal spirit'.²³ In that respect, his contestation of the Eurocentric idea that Africa was a continent without history but that, on the contrary, it had a long and rich tradition of building and planning, was truly pioneering at the time.²⁴

But how could a contemporary African architecture be developed that responds in a meaningful way to both tradition and innovation? The Boeskey Flats, a 1950s' housing project situated in Lubumbashi, Democratic Republic of the Congo, that holds a prominent place in his 1960s and 2000 surveys, provides a clue.²⁵ Designed in 1956-1957 by architects

Philippe Charbonnier and Julian Elliott, a Belgian-South African partnership, the project results from a personal translation of a variety of sources and models, both European and African. The clustered layout is reminiscent of vernacular settlement patterns in Africa. Elliott himself linked the play of 'solid boxes in open boxes' to the beehive villages in Ghana, Mapogga (Northern Transvaal) and the Zimbabwe ruins in what was then Southern Rhodesia.²⁶ The organisation of the individual housing units around private and shared outdoor spaces, however, also recalls contemporary ideas advanced by Team 10 with which Elliott was familiar through the time he spent in the early 1950s as an apprentice in a London office and his travels through Europe during which he saw Le Corbusier's *Maison Jaoul* of 1952, the brutalist formal language of which resurfaces in the Lubumbashi project.²⁷

That the ideas of Team 10 had themselves been triggered by African experiences and encounters of its members was probably not without significance for Kultermann, who displayed a sensitivity towards these new voices in the architecture debate. In his general surveys he referred to ideas of Aldo Van Eyck and the Smithsons,²⁸ while giving ample attention to the work of the architects of the CIAM Morocco (Candilis, Woods) and the CIAM Algiers group (Simounet) in his surveys of African architecture. Emerging architecture in Africa – but also China, India, South America, Israel, Japan or Eastern Europe for that matter – could thus, according to Kultermann, provide lessons on how to revive

22

Ibid., VIII.

23

Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 12.

24

In this respect, Kultermann's vision parallels that of Basil Davidson. The idea of Africa being a continent without history, however, is persistent and has for a very long time also influenced thinking in the field of urban history, see Catherine Coquery-Vidrovitch, *Histoire des villes d'Afrique noire. Des origines à la colonization* (Paris: Albin Michel, 1993).

25

The Boeskey flats are presented in Kultermann (1963), op. cit. (note 2), 23 + ill., Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 82-83, and Kultermann (2000), op. cit. (note 2), XXVII + 50-51.

26

Elliott quoted in Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 82.

27

Interview by the author with Julian Elliott, Cape Town, 26 August 2007.

28

Kultermann (1966), op. cit. (note 2), VII; Kultermann (1976), op. cit. (note 2), VII.

Laurens in de Democratische Republiek Congo na. Maar zijn karakterisering van Laurens als de architect 'who shaped the image of Kinshasa' verradt dat Kultermann niet zozeer bekend was met Laurens' projecten via een persoonlijke terreinkennis, als wel via toenmalige bronnen die diens projecten opvoerden als iconen van het moderne, nieuwe Congo.¹⁸ In dat opzicht is het dubbelnummer dat het Italiaanse tijdschrift *Edilizia Moderna* in 1966 aan Afrika wijdde, onthullend voor wat betreft de selectieve blik die ten grondslag ligt aan Kultermann's architectuurkaart van Afrika. Ook al werd het samengesteld door drie architecten met een Angelsaksische achtergrond, dankzij de participatie van een brede groep ontwerpers die actief waren in verschillende Afrikaanse landen, vormt dit nummer een belangrijk complement op Kultermann's overzichten uit de jaren zestig.¹⁹

'Nieuwe architectuur'

'New' is zonder meer het meest voorkomende woord in de titels van Udo Kultermann's boeken. Dat geldt trouwens niet alleen voor zijn geschriften over architectuur, maar ook voor deze in het domein van de kunstgeschiedenis en kunstkritiek.²⁰ Op een eerste, basaal niveau, staat het woord voor 'eigentijds', 'recent', 'van vandaag' en duidt het op het documentaire karakter van zijn overzichtswerken. Maar de term heeft ook een tweede, diepere betekenis die wordt gesuggereerd door de ondertitel van zijn boek uit 1980 met biografieën van 'Derde Wereld'-architecten: 'Bauen zwischen Tradition und Neubeginn'. Deze relatie tussen 'traditie' en 'innovatie' duikt al vroeg op in het architectuurdenken van Kultermann. In de inleiding op *New Architecture in the World* (1966) wordt dit thema gelinkt aan wat hij als de crisis van de architectuurdiscipline typeert, een crisis die voortkomt uit het feit dat niet alleen 'the tasks confronting architecture are not specifically stated', maar ook uit de vaststelling dat 'a generally held set of values as to what contemporary architecture is or ought to be' op dat moment ontbrak.²¹

Het is in deze context van midden jaren zestig, een tijdperk waarin de criteria van een 'internationale architectuur' ogenschijnlijk overall toepasbaar leken, dat Kultermann een pleidooi hield voor een 'creative continuity' van

de traditie die 'at any given moment is possible only when seen in relation to contemporary needs'.²² In Afrika bestond de uitdaging volgens Kultermann er dan ook in, te bepalen hoe de traditie kon worden aanvaard als 'the natural heritage, rather than as a thing of the past' en hoe ze kon worden geactiveerd met Europese en Amerikaanse modellen zodat ze de 'tribal spirit' zou overstijgen.²³ In dat opzicht was zijn afwijzing van de eurocentrische idee dat Afrika een continent zonder geschiedenis was, net als zijn stelling dat het wel degelijk een lange en rijke traditie had op het vlak van bouwen en plannen, op dat moment zonder meer baanbrekend.²⁴

Maar hoe kon een eigentijdse Afrikaanse architectuur worden ontwikkeld die op een zinvolle manier traditie koppelde aan innovatie? De Boeskey Flats, een woningcomplex uit de jaren vijftig in Lubumbashi (Democratische Republiek Congo) dat een prominente plaats inneemt in al zijn overzichtswerken over architectuur in Afrika, biedt hier verheldering.²⁵

Het project was in 1956-1957 gerealiseerd naar plannen van het Belgisch/Zuid-Afrikaanse partnership tussen Philippe Charbonnier en Julian Elliott, en was de resultante van een persoonlijke verwerking van een diversiteit aan

18
Kultermann (1963), op. cit. (noot 2), 23. Laurens was de enige, in de Belgische kolonie actieve architect wiens werk werd gepresenteerd in *l'Architecture d'Aujourd'hui*, maar zijn projecten figureerden ook prominent in de toenmalige visuele koloniale propaganda. Zie: Johan Lagae en Denise Laurens, *Claude Laurens. Projets et réalisations* (Gent: Vlees en Beton, 2001)

19
'Africa', themanummer van *Edilizia moderna*, nr. 89-90 (1966), samengesteld door Julian Beinart, een Zuid-Afrikaanse architect die doceerde in Kaapstad; Ronald Lewcock, een architect uit Australië die werkte in Durban, Zuid-Afrika en Graham Wilton, een Britse architect die les gaf aan de University of Kumasi in Ghana.

20
Zie titels als: *The new Sculpture: environments and assemblages* (New York, 1967) en *The New Painting* (New York, 1969).

21
Kultermann, *New Architecture in the World*, op. cit. (note 12), VII.

22
Ibid., VIII.

23
Kultermann (1969), op. cit. (noot 2), 12.

24
In dat opzicht raakt Kultermann's visie aan die van Basil Davidson. De idee dat Afrika een continent zonder geschiedenis is, blijft hardnekkig en heeft ook lange tijd het denken over zijn stedelijke geschiedenis bepaald. Zie: Catherine Coquery-Vidrovitch, *Histoire des villes d'Afrique noire. Des origines à la colonization* (Parijs: Alban Michel, 1993).

25
De Boeskey Flats zijn opgenomen in Kultermann (1963), op. cit. (noot 2), 23 + ill., Kultermann (1969), op. cit. (noot 2), 82-83 en Kultermann (2000), op. cit. (noot 2), XXVIII + 50-51.

modern architecture itself. Yet, as the introduction to his 1969 book *New Directions in African Architecture* makes clear, his high hopes and expectations of the early 1960s had already evaporated only a few years later. 'It is characteristic of contemporary African culture that maximum opportunities exist with little potential for their realization,' he wrote, adding that in the field of architecture 'only scattered results have materialized' not in the least because political development in post-independence Africa had proven 'regressive'.²⁹

Colonial/Postcolonial Typologies

This last remark brings us to a key issue in Kultermann's approach of African architecture of the 1950s and 60s. In fact, his surveys tend to blur the boundaries between a colonial and a postcolonial, or post-independence context. Rather, Kultermann reads the whole immediate post-war architectural production in Africa from the perspective of a continent involved in a process of emancipation. In his 2000 survey, he labels the time frame 1940 to 1960 'Tendencies towards Independence', arguing – not without reason – that the foundation of the United Nations in 1945 had 'intense reverberations on the changing status in several parts of Africa'.³⁰ In his view, only government buildings remained manifestations of colonial power during that era, while other building programmes such as educational buildings or cultural centres were representations par excellence of a new emerging consciousness in Africa.

Already in 1969 Kultermann wrote that 'it was no accident that the most significant architectural achievements in Africa were to be found among educational buildings' as the building of schools and universities 'is the primary building task of new nations'.³¹ Seminal architectural projects such as Maxwell Fry and Jane Drew's Ibadan University College in Nigeria, the Kumasi University in Ghana by James Cubitt, or the project for the University of Zambia in Lusaka by James Elliott are but a few of the many examples included in Kultermann's surveys. Today, architecture historians view these educational complexes from a different

perspective. For if it is true that the significant efforts were made in the field of educational buildings by the new independent nations,³² school infrastructure had also been a key element of the post-war colonial policies of many European powers.

In an insightful article, Rhodri Windsor Liscombe has demonstrated to what extent the educational commissions of Maxwell Fry and Jane Drew, resulting in some of the most canonical works of 1950s and '60s' architecture in Africa, were 'a product of British colonial policy in West Africa'.³³ By highlighting the internal tensions and complexities underlying Fry and Drew's application of modernism in school buildings, Liscombe critically nuances Kultermann's thesis that the educational building programme in Africa was a purely emancipatory one. In fact, British colonial policy at the time, writes Liscombe: 'espoused greater political participation by the colonized and improved programs of social welfare, including education, while at the same time supporting the importation and application of British expertise and exploitation of African resources for the benefit of British economy.'³⁴ This argument can easily be extended to other colonial territories.³⁵

Unlike schools, cultural institutions such as social clubs, museums, libraries or theatres

29
Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 12.

30
Kultermann (2000), op. cit. (note 2), XXIII.

31
Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 25.

32
See, for instance, the Ife University in south-western Nigeria, designed by Arie Shanon and discussed elsewhere in this issue of *OASE* by Haim Yacobi.

33
Rhodri Windsor Liscombe, 'Modernism in Late Imperial British West Africa: The Work of Maxwell Fry and Jane Drew, 1946-1956', *Journal of the Society of Architectural Historians*, vol. 65 (2006) no. 2, 188-215.

34
Ibid., 193.

35
As I discuss elsewhere, for instance, the building of the *Collège du Saint-Esprit* in Bujumbura, one of the few buildings Kultermann considered noteworthy in Burundi, displays a similar tension between an effort of emancipating the African population and an agenda of safeguarding Belgian interests in the region vis-à-vis the growing critique of the UN on its mandatory policy. See Johan Lagae, "'Montcassin, Montserrat or . . . An Alcazar?'" *Architecture, Propaganda and Everyday School Practices in the Collège du Saint-Esprit in Bujumbura (Burundi)*, in: Fasil Demissie (ed.), *Colonial Architecture and Urbanism in Africa* (Aldershot: Ashgate, forthcoming). The college is mentioned in Kultermann (1963), op. cit. (note 2), 26.

zowel Afrikaanse als Europese invloeden en modellen. De geclusterde configuratie herinnerde aan vernaculaire nederzettingenpatronen in Afrika. Elliott relateerde het spel van 'solid boxes in open boxes' zelf aan de *beehive villages* in Ghana, Mapogga (noordelijk Transvaal) en de befaamde ruïnes in Zimbabwe, het toenmalige Zuid-Rhodesië.²⁶ Maar in de organisatie van individuele wooncellen rond private en gedeelde buitenruimten kunnen ook ideeën worden getraceerd die Team 10 toen promoveerde, ideeën waarmee Elliott vertrouwd was geraakt tijdens een verblijf als stagiair in een Londen's architectenbureau begin jaren vijftig en tijdens zijn Europese reizen die hem ook Le Corbusier's Maisons-Jaoul van 1952 hadden doen ontdekken. De brutalistische vormtaal van het Lubumbashi-project zou er zijn oorsprong vinden.²⁷

Dat de ideeën van Team 10 op hun beurt vielen terug te voeren op Afrikaanse ervaringen en confrontaties van zijn leden, was wellicht niet zonder betekenis voor Kultermann, die zich gevoelig toonde voor deze nieuwe stemmen in

het architectuurdebat. In zijn algemene overzichtswerken refereert hij immers expliciet naar figuren als Aldo van Eyck en de Smithsons,²⁸ terwijl het werk van de CIAM-Marokko groep (Candilis, Woods) en van de CIAM-Algiers groep (Simounet) bijzondere aandacht krijgt in zijn publicaties over Afrikaanse architectuur. De opkomende architectuur in Afrika, maar bij uitbreiding ook die in China, India, Zuid-Amerika, Israël, Japan of Oost-Europa, genereerde volgens Kultermann dan ook lessen om de moderne architectuur zelf nieuw leven in te blazen. De inleiding op zijn boek van 1969, *New Directions in African Architecture*, maakt echter duidelijk dat de hoop en hoge verwachtingen die hij begin jaren zestig nog koesterde, een aantal jaar later al waren verdampt. 'It is characteristic of contemporary African culture that maximum opportunities exist with little potential for their

26 Elliott geciteerd in Kultermann (1969), op. cit. (noot 2), 82.

27 Interview van de auteur met Julian Elliott, Kaapstad, 26 augustus 2007.

28 Kultermann (1966), op. cit. (noot 2), VII; Kultermann (1976), op. cit. (noot 2), VII.

Philippe Charbonnier en Julian Elliott, Boeskey Flats, Lubumbashi (Democratische Republiek Congo), 1956-1957 / Philippe Charbonnier and Julian Elliott, Boeskey Flats, Lubumbashi (Democratic Republic of the Congo), 1956-1957 (Uit/Source: Udo Kultermann, *Neues Bauen in Afrika*, 1963)

were rare in Africa before 1970, but Kultermann gave such projects ample attention, as they produced in his view some of the most innovative designs in post-war African architecture.

The 1959 competition project for a cultural centre in Kinshasa (Democratic Republic of the Congo), designed by Japanese architect Takamasa Yoshizaka, is a telling example. Through its 'imaginative linking of dynamic, curved forms' the project embodied what could become in Kultermann's view an architecture 'appropriate for Africa'.³⁶ This praise might be fuelled by his fascination for Yoshizaka's work in Japan, which he had already presented in his 1960 survey of Japanese architecture.³⁷ But the way in which the centre, via a particular treatment of its outdoor spaces, was conceived as an explicit place of encounter, thus bearing reminiscences to the Team 10 discourse, neatly fitted his main thesis that the programme of a cultural centre was 'well suited to the sociable, community-minded character of the African'.³⁸

Situating Yoshizaka's project in its particular historical context allows us to nuance this somewhat romanticising view.³⁹ The design was submitted for a competition still organised under Belgian colonial rule yet with the organisers explicitly requesting to conceive the centre as a 'meeting place' for both the African and European population of the capital city of the Belgian Congo. That request was in tune with the then emerging political idea of the *communauté belgo-congolaise*, a kind of new community of Belgians and Congolese harmoniously living together that was projected as the future model for Central Africa. Just how naïve this concept was, however, became clear when on 4 January 1959, almost precisely at the moment the competition projects had to be submitted, bloody riots broke out in Kinshasa. The event forcefully embodied African discontent with a colonial rule of 'petty apartheid' that had lasted for decades and led to a hasty process of decolonisation. The cultural centre in Kinshasa was never built, and to this day Kinshasa lacks a cultural infrastructure worthy of its status as the capital city of the Democratic Republic of the Congo.

Global Expertise versus Local Actors

One of cultural centres presented by Kultermann, a project for Lagos, Nigeria, stands out because it was designed by an African architect, Oluwole Olumuyiwa. Kultermann should be credited for his pioneering role in bringing such African figures to the fore, a topic he further developed in his 1980 book on 'Third World' architects. But one can question to what extent categories like 'African' or 'Third World' architect are useful critical tools. Olumuyiwa, as Kultermann indicates himself, was trained in Manchester between 1949 and 1954, and had worked for offices in the UK but also with Van den Broek en Bakema in the Netherlands and with Haefeli, Moser and Steiger in Zurich.⁴⁰ Like Eli Azagury or Jean-François Zevaco, he thus belongs to that generation of African architects who in their work mediated a Western-based knowledge of building and planning with a local approach informed by a personal background and African identity. If the epilogue of Kultermann's *New Directions in African Architecture* presents a beginning of a reflection on the positionality of the architect working in/for Africa, it does not critically address the issue of authorship of the built production of that era. Kultermann's survey indeed remains very much an architects' history.

Recent scholarship has shifted that perspective by starting to look at how Africa in the 1950s and '60s was shaped both by global expertise and local actors within a shifting geopolitical context. The emergence of so-called 'tropical modernism' in Africa is a case in point.

36 Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 54. The project features also in Kultermann (1963), op. cit. (note 2), 23-24 + ill. and Kultermann (2000), op. cit. (note 2), XXIV-XXV.

37 Kultermann, *Neues Bauen in Japan* (Tübingen, 1967 [1960]), 25 + ill.

38 Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 52.

39 See Johan Lagae, 'A House for "Whose" Culture? A Critical History of the Cultural Complex of Lubumbashi, Democratic Republic of the Congo, 1951-2007', unpublished paper, SAH Annual Meeting 2008, Cincinnati, April 2008.

40 Kultermann (1969), op. cit. (note 2), 110-113.

realization,' schreef hij, eraan toevoegend dat op het vlak van de architectuur 'only scattered results have materialized' niet in het minst, omdat de politieke ontwikkeling in Afrika na de onafhankelijkheid 'regressive' was gebleken.²⁹

Koloniale/postkoloniale typologieën

Deze laatste opmerking brengt ons bij een cruciaal aspect in Kultermann's benadering van de architectuur in Afrika uit de periode van de jaren vijftig en zestig. In zijn overzichtswerken vervaagt immers de grens tussen het koloniale tijdperk en de periode na de onafhankelijkheid. Kultermann leest de complete naoorlogse architectuurproductie in Afrika vanuit het perspectief van een continent dat onderhevig is aan een proces van emancipatie. In zijn overzicht uit 2000 wordt het tijdvak 1940-1960 aangeduid met de titel 'Tendencies towards Independence', waarbij Kultermann, niet geheel ten onrechte, aanstipt dat de oprichting van de Verenigde Naties (VN) in 1945 resulteerde in 'intense reverberations on the changing status in several parts of Africa'.³⁰ Alleen overheidsgebouwen, gerealiseerd in die periode beschouwde hij nog als expliciete representaties van de koloniale macht, terwijl andere bouwprogramma's, zoals onderwijsinstellingen of culturele centra voor hem een nieuw, opkomend Afrikaans bewustzijn belichaamden.

'It was no accident that the most significant architectural achievements in Africa were to be found among educational buildings,' schreef Kultermann al in 1969, omdat het bouwen van scholen en universiteiten nu eenmaal 'the primary building task of new nations' was.³¹ Baanbrekende architecturale projecten als het University College in Ibadan (Nigeria), ontworpen door Maxwell Fry en Jane Drew; de universiteit van Kumasi in Ghana van de hand van James Cubitt of Julian Elliott's project voor de universiteit van Lusaka in Zambia zijn slechts enkele van de vele voorbeelden die in Kultermann's overzichten figureren. Vandaag benaderen architectuurhistorici dergelijke onderwijscomplexen toch enigszins anders. Want al valt iets te zeggen voor het argument dat de nieuwe onafhankelijke naties belangrijke inspanningen leverden op het vlak van onderwijs,³² dan was het zeker ook zo dat schoolinfrastructuur een

cruciaal onderdeel was van het naoorlogse koloniale beleid van diverse Europese mogendheden.

In een verhelderend artikel heeft Rhodri Windsor Liscombe aangetoond dat de onderwijsinstellingen die Maxwell Fry en Jane Drew realiseerden en die tot de meest canonieke werken behoren van de architectuur in Afrika uit de jaren vijftig en zestig, moeten worden begrepen als 'a product of British colonial policy in West Africa'.³³ Door de interne spanningen en complexiteit van Fry en Drew's toepassing van een modernistisch idioom in scholenbouw naar de voorgrond te halen, nuanceert Liscombe op een kritische manier Kultermann's stelling dat onderwijsprogramma's in Afrika een zuiver emancipatorische opzet haalden. Het Britse koloniale beleid, zo betoogt Liscombe immers, 'espoused greater political participation by the colonized and improved programs of social welfare, including education, while at the same time supporting the importation and application of British expertise and exploitation of African resources for the benefit of British economy'.³⁴ Dit argument kan gemakkelijk worden uitgebreid tot andere koloniale gebieden.³⁵

In tegenstelling tot scholen, waren culturele instellingen, zoals sociale ontmoetingshuizen, musea, bibliotheken en theaters, eerder uitzonderlijk in het Afrika van voor 1970, maar toch

29
Kultermann (1969),
op. cit. (noot 2), 12.

30
Kultermann (2000),
op. cit. (noot 2), XXIII.

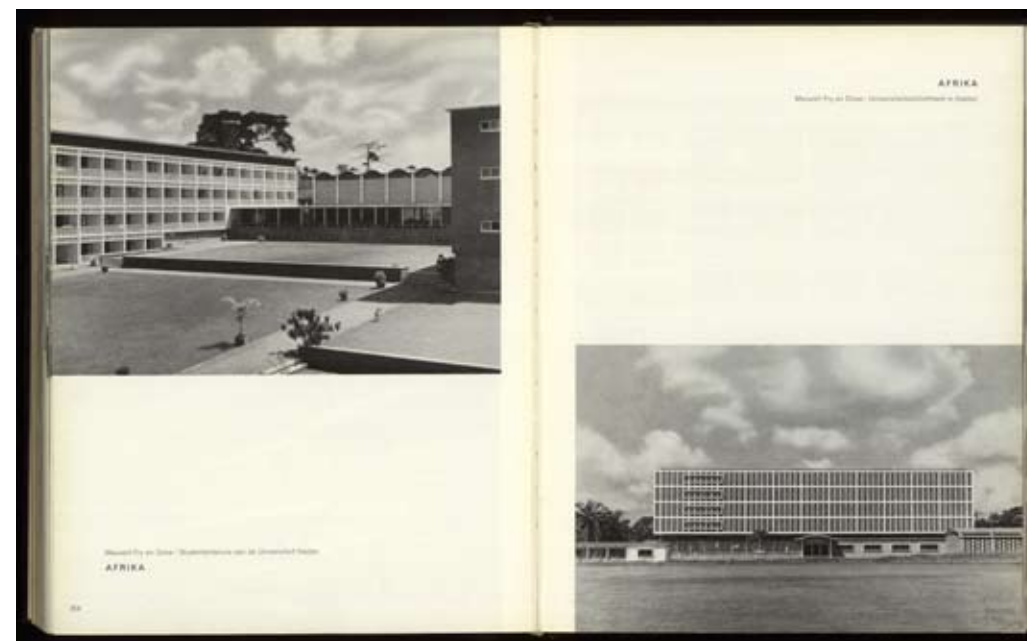
31
Kultermann (1969),
op. cit. (noot 2), 25.

32
Zie bijvoorbeeld de Ife
University in Zuidwest-
Nigeria, ontworpen door
Arieh Sharon die in dit
nummer van OASE door
Haim Yacobi wordt
besproken.

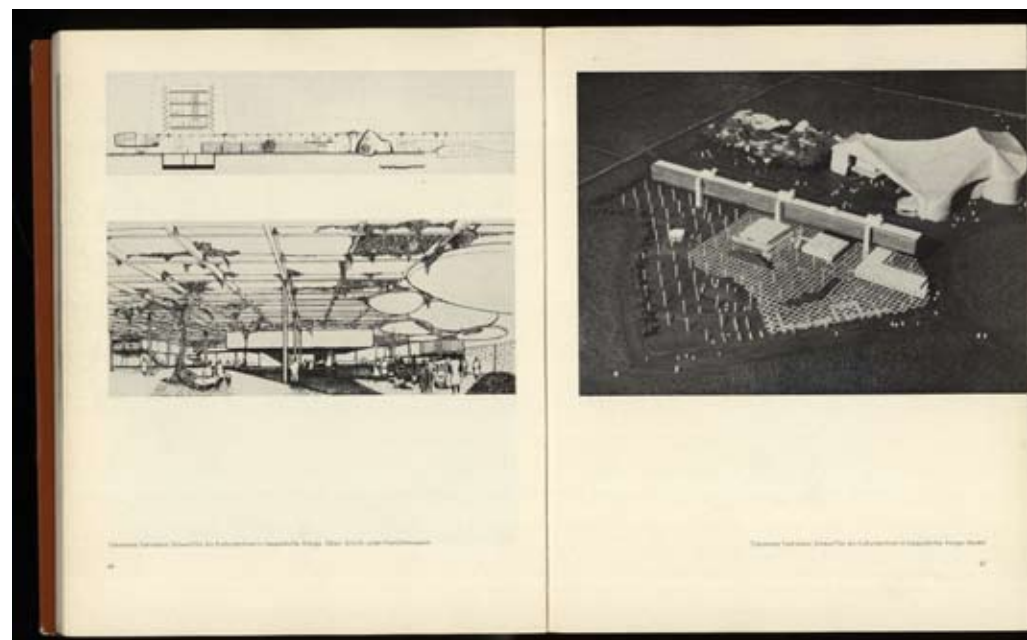
33
Rhodri Windsor Liscombe,
'Modernism in Late Imperial
British West Africa. The Work
of Maxwell Fry and Jane Drew,
1946-1956', *Journal of the Society
of Architectural Historians*, jrg. 65
(2006) nr. 2, 188-215.

34
Ibid., 193.

35
Ik bespreek elders hoe
bijvoorbeeld de realisatie van
het *Collège du Saint-Esprit* in
Bujumbura, een van de zeldzame
gebouwen in Burundi die
Kultermann vermeldenswaardig
vond, gevat zit in een vergelijk-
bare spanning tussen enerzijds
de inzet om de Afrikaanse
bevolking te emanciperen en
anderzijds een overheidsagenda
om de Belgische belangen in de
regio te vrijwaren tegen de
groeie kritiek van de VN op
het beleid in dit mandaatgebied.
Zie: Johan Lagae, "'Montcassin,
Montserrat or ... An Alcazar?'"
Architecture, Propaganda and
Everyday School Practices in
the College du Saint-Esprit in
Bujumbura (Burundi)', in:
Fassil Demissie (red.), *Colonial
Architecture and Urbanism in
Africa* (Aldershot: Ashgate,
ter perse). Het college wordt
vermeld in: Kultermann (1963),
op. cit. (noot 2), 26.

Maxwell Fry en Jane Drew, Studentenhuis en bibliotheek van het University College in Ibadan (Nigeria), 1947-1957 /
Maxwell Fry and Jane Drew, Student housing and library of the University College in Ibadan (Nigeria), 1947-1957
(Uit / Source: Udo Kultermann, *Bouwkunst van deze tijd* (Amsterdam: Kosmos, 1958), 204-205)

Takamasa Yoshizaka, Wedstrijdproject voor een cultureel centrum in Kinshasa (Democratische Republiek Congo), 1959 /
Competition project for a Cultural Centre in Kinshasa (Democratic Republic of the Congo), 1959
(Uit / Source: Udo Kultermann, *Neues Bauen in Afrika*, 1963)

geeft Kultermann dergelijke projecten een bijzondere aandacht, omdat ze zijns inziens binnen de naoorlogse architectuur in Afrika sommige van de meest vernieuwende ontwerpen opleverden. Het wedstrijdontwerp voor een cultureel centrum in Kinshasa (Democratische Republiek Congo) van de hand van de Japanse architect Takamasa Yoshizaka uit 1959 vormt hiervan een sprekend voorbeeld. Door de 'imaginative linking of dynamic, curved forms' belichaamde dit project wat in de ogen van Kultermann een architectuur 'appropriate for Africa' kon worden.³⁶ Deze lofbetuiging was mogelijk ingegeven door zijn fascinatie voor Yoshizaka's werk in Japan, dat Kultermann al in zijn overzicht van Japanse architectuur uit 1960 had gepresenteerd.³⁷ Maar de manier waarop dit complex door middel van een bijzondere behandeling van de buitenruimten uitdrukkelijk was opgevat als een plaats voor ontmoeting, en daarmee leek te beantwoorden aan het discours van Team 10, sloot ook naadloos aan op zijn centrale stelling dat het programma van een cultureel centrum 'was well suited to the sociable, community-minded character of the African'.³⁸

Deze eerder romantiserende visie kan het best worden genuanceerd door Yoshizaka's project te situeren in de specifieke historische context waarin het tot stand kwam.³⁹ Het ontwerp was een inzending voor een wedstrijd die nog onder het Belgisch koloniale regime was georganiseerd. De vraag om het centrum te concipiëren als een 'ontmoetingsplaats' voor zowel de Afrikaanse als Europese populatie van de toenmalige hoofdstad van de Belgische kolonie, vormde een expliciete eis van het wedstrijdprogramma. De organisatoren sloten daarmee aan op de opkomende politieke notie van de 'communauté belgo-congolaise', een nieuw soort harmonieuze gemeenschap van Belgen en Congolezen die naar voren werd geschoven als de toekomstige samenlevingsvorm in Centraal-Afrika.

Hoe naïef dat idee was bleek echter toen op 4 januari 1959, net op het moment dat de wedstrijdinzendingen werden verwacht, bloedige rellen uitbraken in Kinshasa. Het evenement belichaamde de Afrikaanse weerzin vis-à-vis een koloniaal beleid, dat decennia lang een 'petty

apartheid' had geïnstalleerd, en zou leiden tot een overhaast dekolonisatieproces. Het cultureel centrum werd nooit gebouwd. Tot op vandaag ontbreekt het Kinshasa aan een culturele infrastructuur die haar statuut als hoofdstad van de Democratische Republiek Congo waardig is.

Globale expertise versus lokale actoren

Een van de culturele centra in Kultermann's overzichtswerken, een project in Lagos, Nigeria, is opmerkelijk, omdat het door een Afrikaanse architect, Oluwole Olumuyiwa werd ontworpen. Het voor het voetlicht brengen van dergelijke Afrikaanse figuren is een belangrijke verdienste van Kultermann en die pioniersrol heeft hij later nog geëxpliciteerd in zijn boek uit 1980, gewijd aan 'Derde Wereld'-architecten. Maar toch kan men zich de vraag stellen of categorieën als 'Afrikaanse' of 'Derde Wereld'-architect kritisch inzetbaar zijn. Zoals Kultermann zelf trouwens aangeeft was Olumuyiwa tussen 1949 en 1954 opgeleid in Manchester en had hij niet alleen voor bureaus in Groot-Brittannië gewerkt, maar ook bijvoorbeeld voor Van den Broek en Bakema in Nederland en voor Haefeli, Moser en Steiger in Zürich.⁴⁰ Zoals Eli Azagury of Jean-François Zevaco, behoorde hij dus tot die generatie van Afrikaanse architecten wier werk bemiddelde tussen een westerse kennis op het gebied van bouwen en plannen, en een lokale benadering gevoed door een persoonlijke achtergrond en Afrikaanse identiteit. Weliswaar geeft Kultermann in de epiloog van *New Directions in African architecture* een aanzet tot een reflectie met betrekking tot de positiona- liteit van in Afrika actieve architecten, maar tot een kritische bespreking van de notie van auteurschap in relatie tot de gebouwde productie in dat tijdsvak komt hij niet. Kultermann's overzicht

36

Kultermann (1969), op. cit. (noot 2), 54. Het project figureert ook in Kultermann (1963), op. cit. (noot 2), 23-24 + ill. en Kultermann (2000), op. cit. (noot 2), XXIV-XXV.

37

Kultermann, *Neues Bauen in Japan* (Tübingen: Wasmuth, 1967 [1960]), 25 + ill.

38

Kultermann (1969), op. cit. (noot 2), 52.

39

Zie: Johan Lagae, *A House for "Whose" Culture? A Critical History of the Cultural Complex of Lubumbashi, Democratic Republic of the Congo, 1951-2007*, ongepubliceerde paper, SAH Annual Meeting 2008, Cincinnati, april 2008.

40

Kultermann, (1969), op. cit. (noot 2), 110-113.

As authors of the 1956 book *Tropical Architecture in the Humid Zone* that argued for a climatic responsiveness in architectural design, Fry and Drew are probably the most emblematic figures of this tendency in Africa. One can criticise Fry and Drew for reducing locality to climate and topography, and not taking into account more complex cultural issues,⁴¹ but what seems more rewarding from a architecture historical viewpoint is to investigate the mechanisms and vectors via which tropical building and planning expertise was transferred to – and from – Africa. In that sense, Hannah Leroux and Ola Uduku's work on unveiling the networks belonging to the Tropical Department of the Architectural Association school is illuminating, as is the critical re-assessment of Fry and Drew's work from a geopolitical perspective as Mark Crinson has done.⁴² Their work helps us to better understand how the 'diaspora of modern architecture' was in essence also a phenomenon with strong political and economic implications. Jiat-Hwee Chang has extended that argument by shifting his focus from the 'tropical' architect to what he calls the 'technoscientific dimensions' of tropical architecture.⁴³ By focusing on the work of the Tropical Building Division of the British Building Research Station, who developed the scientific basis on which the design of 'tropical modernism' actually resides, thus bringing to the fore forgotten but crucial figures like Georges Atkinson, his analysis unveils how the alleged 'objective' science was in fact 'socially constructed' and that research on climatic design, which was largely produced within and disseminated from the metropole – in this case a small city in the vicinity of London – facilitated 'action at a distance'.

What's Next?

For a long time the geographical selectiveness of Kultermann's 1960s' architectural map of Africa paralleled that of the historiography of modern architecture in Africa. Only in recent years has a more inclusive mapping begun to unfold, as new names come to the fore and blank spaces are filled in by new discoveries on the built production in hitherto neglected

regions. Moreover, architecture historians are also beginning to pay attention to trajectories of individuals and transfers of expertise that cross former colonial and imperial boundaries. But we are still a long way from compiling a truly comprehensive survey of the twentieth-century built production in Africa, as research published in languages other than English or French often remains overlooked in the 'academic centre'. This might in fact be one of the reasons why the 1966-issue of *Edilizia moderna* has not had a similar resonance as Kultermann's surveys, even though it offers a more substantial coverage of the architectural production of the 1950s and '60s.

Furthermore, critical scholarship like that on 'tropical modernism' mentioned above has remained largely confined to the Anglo-Saxon academic milieu, work on the architecture and climate of French and German colonies, for instance, remaining more conventional in its analysis.⁴⁴ Nevertheless, it is precisely such a critical approach that raises crucial questions on authorship that are necessary to re-assess the history of modern architecture all over Africa. Architects are but one of the actors in the complex play of forces that shaped the

41

See, for instance, Alexander Tzonis, Liane lefaivre and Bruno Stagno (ed.), *Tropical Architecture: Critical Regionalism in the Age of Globalization* (Chichester: Wiley Academy, 2001), 14 ff.

42

Hannah Leroux, 'The networks of Tropical Architecture', *Journal of Architecture*, vol. 8 (2003) no. 3, 337-354; Mark Crinson, *Modern Architecture and the End of Empire* (Aldershot: Ashgate, 2003), especially chapter 6: 'The Dialectics of Internationalism: Architecture in Ghana, 1945-1966'.

43

Jiat-Hwee Chang, 'Building a (Post)Colonial Technoscientific Network: Tropical Architecture, Building Science and the Politics of Decolonization', in: Peter Scrivner (ed.), *The Scaffolding of Empire* (Adelaide: Centre for Asian and Middle Eastern Architecture, 2007), 127-152.

44

See Philomène Miller-Chagas, 'Le climat dans l'architecture des territoires français d'Afrique', in: Maurice Culot et al. (ed.), *Architectures françaises d'Outre-mer* (Liège: Mardaga, 1992), 340-363; Tristan Gilloux, 'Le climat dans l'architecture moderne: regards sur le patrimoine colonial de Brazzaville', in: Bernard Toullet et al. (eds.), *L'Architecture coloniale. L'expérience française* (Paris: Somogy, 2005), 71-86; Wolfgang Lauber (ed.), *Deutsche Architektur in Togo 1884-1914. Ein Vorbild für ökologisches Bauen in der Tropen* (Stuttgart: Karl Krämer, 1993).

blijft vooralsnog een geschiedenis exclusief opgebouwd rond de figuur van de architect.

Recent onderzoek heeft dat perspectief bijgesteld en analyseert hoe Afrika in de jaren vijftig en zestig gestalte kreeg door een evoluerend geopolitiek krachtspeel tussen globale expertise en lokale actoren. De opkomst van het zogenaamde 'tropisch modernisme' kan dit verduidelijken. Als auteurs van het boek *Tropical Architecture in the humid Zone* uit 1956, waarin ze een pleidooi hielden voor een klimatologisch verantwoordde ontwerpbenadering, gelden Fry en Drew als emblematische figuren van deze tendens. Men kan hen verwijten lokaliteit te hebben gereduceerd tot klimaat en topografie, en daarbij niet voldoende aandacht te hebben gegeven aan meer complexe culturele aspecten,⁴¹ maar wat vanuit architectuurhistorisch oogpunt productiever is om te onderzoeken in deze context zijn de mechanismen en vectoren die de transfer van tropische bouw- en planningsexpertise naar Afrika – en terug – hebben bepaald. In dat opzicht is de studie van Hannah Leroux en Ola Uduku over het netwerk van het Tropical Department van de Architectural Association School verhelderend, net als Mark Crinson's kritische revaluatie van Fry en Drew's werk vanuit een geopolitiek perspectief.⁴² Door hun analyses kan beter worden ingeschat hoe de 'diaspora of modern architecture' in wezen een fenomeen was met sterke politieke en economische implicaties. Jiat-Hwee Chang heeft dat argument verder uitgewerkt door de focus te verschuiven van de 'tropical architect' naar wat hij de 'technoscientific dimensions of tropical architecture' noemt.⁴³ Door in te zoomen op het werk van de Tropical Building Division van het Britse Building Research Station, die de wetenschappelijke basis ontwikkelde waarop de ontwerpbenadering van het 'tropisch modernisme' is gebaseerd, en door daarbij vergeten, maar cruciale figuren als Georges Atkinson van onder het stof te halen, laat zijn studie zien dat de zogenaamd 'objectieve' wetenschap eigenlijk zelf sociaal was geconstrueerd. Onderzoek naar een klimatologische ontwerpbenadering die vooral werd geproduceerd in en verspreid vanuit het moederland – in dit geval een kleine stad nabij London – maakte bovendien een 'action at a distance' mogelijk.

Wat nu?

De geografisch selectieve blik van Kultermann's architectuurkaart van Afrika uit de jaren zestig was lange tijd terug te vinden in de historiografie met betrekking tot moderne architectuur in Afrika. Het is pas recent dat een meer inclusieve mapping vorm begint te krijgen, waarbij nieuwe namen worden opgenomen en de blinde vlekken langzamerhand worden ingevuld naar aanleiding van nieuwe ontdekkingen over de gebouwde productie in regio's die tot nu over het hoofd waren gezien. Bovendien beginnen architectuurhistorici ook aandacht te schenken aan trajecten van individuen en de transfer van expertise die over voormalige koloniale en imperiale grenzen heen gaat. Toch zijn we nog ver verwijderd van een waarlijk omvattend overzicht van de twintigste-eeuwse bouwproductie in Afrika, ook al omdat publicaties in andere talen dan het Engels of het Frans vaak niet doordringen tot het 'academische centrum'. Dat is wellicht één van de redenen waarom het Afrika-nummer van *Edilizia moderna* uit 1966 niet dezelfde weerklank heeft gekend als Kultermann's overzichten uit dezelfde periode, ook al biedt het een meer substantiële selectie van de architectuur uit de jaren vijftig en zestig.

Bovendien blijft kritisch onderzoek, zoals dat over het 'tropisch modernisme' dat hierboven werd aangestipt, voornamelijk beperkt tot het Angelsaksische academische milieu. Onderzoek naar de relatie tussen architectuur en klimaat in de Franse en Duitse kolonies, bijvoorbeeld, hanteert vooralsnog een conventioneel

41

Zie bijv. Alexander Tzonis, Liane LeFaivre en Bruno Stagno (red.), *Tropical Architecture. Critical Regionalism in the Age of Globalization* (Chichester: Wiley-Academy, 2001), 14 e.v.

42

Hannah Leroux, 'The networks of Tropical Architecture', *The Journal of Architecture*, jrg. 8 (2003) nr. 3, 337-354; Mark Crinson, *Modern Architecture and the End of Empire* (Aldershot: Ashgate, 2003), vooral hoofdstuk 6: 'The Dialectics of Internationalism: architecture in Ghana, 1945-1966'

43

Jiat-Hwee Chang, 'Building a (post)colonial Technoscientific Network: Tropical Architecture, Building Science and the Politics of Decolonization', in: Peter Sriver (red.), *The Scaffolding of Empire* (Adelaide: Centre for Asian and Middle Eastern Architecture, 2007), 127-152.

architectural and urban landscapes of Africa in the post-war period. The role of institutional bodies such as Public Works services need to be critically scrutinised, as well as the impact of designers and builders working for the missions. Similarly, in the post-independence era, we need to look at the role of the church in Africa, which was a client with a huge impact on the built production that has been largely overlooked by architecture historians so far. And we need to further investigate the dissemination of building and planning expertise within a changing geopolitical context on a continent that became a playground of Cold War politics and hence also of major development aid programmes such as those of the United Nations in the period from 1950 to 1970.

The challenge is thus not only to add dots on Kultermann's architectural map, in order to fill up the blank spaces, but also to write a critical history of each of those dots.

perspectief.⁴⁴ Om fundamentele vragen over auteurschap aan te pakken, die een revaluatie mogelijk maken van de geschiedenis van moderne architectuur in Afrika, is zo'n kritische benadering nochtans onontbeerlijk. Architecten zijn immers slechts één van de categorieën actoren in het complexe krachten spel dat gestalte gaf aan de architecturale en stedelijke landschappen in Afrika tijdens de naoorlogse periode. De rol van institutionele organen zoals de Departementen Publieke Werken verdienen kritische doorlichting, net als de impact van ontwerpers en uitvoerders die voor de missies werkten. Voor de periode na de onafhankelijk moet parallel ook worden gekeken naar bouwopdrachten van de nieuwe Afrikaanse kerk, die ondanks hun grote aantal vooralsnog zijn ontsnapt aan de blik van architectuurhistorici. Net zo verdient het thema van de verspreiding van bouw- en planningsexpertise binnen een veranderende geopolitieke context, waarbij het Afrikaanse continent in de periode 1950-1970 de speelbal werd van de Koude Oorlog politiek en van grootschalige ontwikkelingssamenwerkingsprogramma's zoals van de VN, meer aandacht.

De uitdaging bestaat dus niet alleen in het toevoegen van stippen die de blinde vlekken van Kultermann's architectuurkaart van Afrika kunnen opvullen, maar ook in het schrijven van een kritische geschiedenis voor elk van die stippen.

Vertaling: Johan Lagae

44

Zie: Philomène Miller-Chagas, 'Le climat dans l'architecture des territoires français d'Afrique', in: Maurice Culot et. al. (red.), *Architectures françaises d'Outre-mer* (Luik: Mardaga, 1992), 340-363; Tristan Gilloux, 'Le climat dans l'architecture moderne: regards sur le patrimoine colonial de Brazzaville', in: Bernard Toulhier et. al. (red.), *L'Architecture coloniale. L'expérience française* (Parijs: Somogy, 2005), 71-86; Wolfgang Lauber (red.), *Deutsche Architektur in Togo 1884-1914. Ein Vorbild für ökologisches Bauen in der Tropen* (Stuttgart: Karl Krämer Verlag, 1993).